

LEOŠ JELEČEK

HISTORICKÁ GEOGRAFIE V ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMII VĚD A V ČESKOSLOVENSKU 1952—1982*

L. Jeleček: *Historical Geography in the Czechoslovak Academy of Sciences and in Czechoslovakia 1952—1982*. — Sborník ČSGS 88:3:213—222 (1983). — The paper gives basic information about concrete results of the historico-geographic research in the CSSR during the last thirty years. The main attention is paid to the results achieved in the Institute of Czechoslovak and World History of the CSAS, which is the basic institution of historico-geographic research in Czechoslovakia.

Rozvoj historické geografie nejen v rámci Československé akademie věd od jejího založení, ale i v celé ČSSR má institucionální i organizačtorskou základnu v oddělení pro hospodářské dějiny a historickou geografii Ústavu československých a světových dějin ČSAV, které od roku 1960 vede akademik J. Purš, a v Komisi pro historickou geografii při Vědeckém kolegiu historie ČSAV. Garantem činnosti této Komise je rovněž ÚČSSD ČSAV, resp. oddělení pro hospodářské dějiny a historickou geografii.

Toto oddělení je přímým pokračovatelem Kabinetu pro historickou geografii, který vznikl z iniciativy Vládní komise pro vybudování ČSAV v průběhu roku 1952 a v návaznosti na založení ČSAV začal od 1. 1. 1953 působit jako jedno ze samostatných geologicko-geografických pracovišť ČSAV. Jeho vedoucím byl zatím náš jediný univerzitní profesor historické geografie B. Horák, který se kromě toho habilitoval i pro politickou geografii, dějiny zeměpisu a historickou etnologii. V září 1954 byla výnosem prezidia ČSAV samostatná geologicko-geografická pracoviště zrušena a byla začleněna do oborově nejbližších ústavů. Z Kabinetu se tak stalo oddělení pro historickou geografii tehdejšího Historického ústavu ČSAV a jeho vedoucím byl jmenován docent historické vlastivědy na FF UK v Praze dr. F. Roubík, člen korespondent ČSAV, který oddělení vedl až do svého odchodu do důchodu v roce 1960. V letech 1963—67

*) Jde o referát předložený vědeckému sympóziu „Geografický výzkum v ČSAV“, které se konalo 7.—10. 2. 1983 v DVP ČSAV v Liblicích. Protože byl z technických důvodů redakcí sborníku referátů z tohoto sympózia (Srv. Geografický výzkum v Československé akademii věd 1952—1982. Vědecké sympóziu — sborník referátů. Liblice, Geografický ústav ČSAV 1983, s. 107—116) značně zkrácen, zveřejňuji tento referát i touto formou. Je zkrácena pouze pasáž o Atlase čs. dějin, která je v plném znění v uvedeném sborníku, a některé údaje jsou aktualizovány.

se oddělení nazývalo oddělením historického atlasu, v letech 1967–72 opět oddělením pro historickou geografii. V roce 1972 bylo v návaznosti na již dlouhodobě širší výzkumné zaměření, které se mj. i teoreticko-metodologicky pozitivně projevilo na vývoji historickogeografického výzkumu zabezpečovaného oddělením, přebudováno na oddělení pro hospodářské dějiny a historickou geografii. Konečně Ústav československých a světových dějin ČSAV vznikl v roce 1970 reorganizací bývalého Historického ústavu ČSAV, který byl zřízen k 1. 1. 1953 jako jedno ze zakladatelských pracovišť ČSAV a navázal na činnost Státního historického ústavu, založeného již v roce 1922.

Vývoj historické geografie v ČSAV byl tak prakticky od počátku ovlivňován a řízen především z oblasti historických věd. Konkrétní výsledky tohoto vývoje ale dokládají, že zůstala zachována a byla dále rozvinuta spolupráce s historickými geografy z oblasti geografie jak akademické tak vysokoškolské a jiné.

Stěžejní úlohu v posilování této spolupráce a především v rozvoji historické geografie u nás sehrála příprava i vydání Atlasu československých dějin, což bylo od začátku hlavním pracovním úkolem jak Kabinetu tak oddělení pro historickou geografii, když počátkem 60. let se naplno rozvinuly vlastní přípravné práce. To, že se nejdříve přistoupilo k historickokartografickému zpracování a vyjádření historickogeografického vývoje regionu Československa, a to na základě dosud poznatých a hlavně zpracovaných pramenů nejrůznější povahy, bylo šťastným počinem, který vytvořil fundovanou základnu dalšího rozvoje historickogeografického výzkumu u nás.

Těžiště vědecké tvorby a koordinace autorských prací bylo v uvedeném oddělení HÚ ČSAV vedeném prof. J. Puršem, který byl zároveň hlavním vědeckým redaktorem a předsedou redakční rady Atlasu. Další pracovníci tohoto oddělení, K. Bednář, J. V. Horák, J. Vaniš a O. Pokorný (později pracovník Geografického ústavu ČSAV) byli vědeckými redaktory jednotlivých chronologických úseků Atlasu, jakož i F. Bokes a T. Lamoš z Historického ústavu SAV. Odpovědným redaktorem byl P. Cafourek z n. p. Kartografia.

V roce 1965 toto dílo vyšlo v nákladu 8 200 exemplářů a v roce 1966 byl Atlas oceněn udělením Státní ceny K. Gottwalda.

Atlas československých dějin spolu s Atlasem ČSSR vydaným v roce 1966 a s rozsáhlou vojensko-historickou částí Československého vojenského atlasu světa z roku 1965 tvořily určitý celek završující jednu etapu vývoje geografické kartografie v ČSSR.

Po vydání Atlasu československých dějin jako výsledku spolupráce odborníků z celé ČSSR se jednoznačně prokázala potřeba tuto spolupráci nadále rozvíjet, a to ve prospěch dalšího rozvoje historické geografie v Československu. V červnu 1967, tj. dva roky po vydání Atlasu, byla při tehdejší Historickém ústavu ČSAV ustavena Komise pro historickou geografii, jejímž předsedou byl jmenován prof. J. Purš. Komise sdružuje přední československé odborníky z oblasti historické geografie a dějin geografie a kartografie z různých pracovišť. O činnosti Komise informuje ve sborníku z konference referát Z. Boháče, který je jejím předsedou od roku 1976.

Důležitou náplní a výsledkem činnosti Komise pro historickou geografii, vycházející z práce oddělení pro hospodářské dějiny a historickou geografii ÚČSSD ČSAV, je vydávání neperiodického sborníku „Historická

geografie“, který je rozmnožován jako interní tisk Ústavu československých a světových dějin ČSAV. Vydávání sborníku Historická geografie je výrazem objektivní potřeby vzniklé při přípravě Atlasu československých dějin, kde se ukázala nutnost mnohá témata Atlasu dále analyticky rozpracovávat, získávat další historické a historickogeografické informace pro kartografické zpracování, využít bohatý statistický materiál z posledních staletí a písemné prameny z období vrcholného feudalismu.

Sborník přináší řadu nových historickogeografických, historických, geografických a historickokartografických informací, které se stávají odrazovým můstkem pro zpracování a pro obsahovou i metodologickou přípravu zamýšleného Analytického atlasu československých dějin. Tento atlas, vydávaný v sešitech, by měl důkladně historickokartograficky zpracovat klíčová období a zásadní otázky našich dějin včetně změn územní organizace socioekonomické sféry území Československa v těchto klíčových obdobích. Sborník bude také dobrou výchozí základnou pro přípravu syntézy historické geografie Českých zemí, jejíž zpracování je nyní již aktuální. Od roku 1968, kdy vyšel první svazek sborníku Historická geografie, bylo do roku 1982 vydáno 20 svazků, které navíc obsahují kolem tříset jedno až tříbarevných map a grafických příloh. Tyto mapové přílohy dnes už představují rozsáhlý soubor historických analytických map k historické geografii Československa, a to hlavně Českých zemí. Sám soubor těchto mapových příloh by mohl být specifickým historickým atlasem.

Sborník Historická geografie je zaměřen především na historickou ekonomickou geografii. Soustavnou pozornost však věnuje i teoreticko-metodologickým otázkám historické geografie a jejímu vývoji nejen v Československu, ale i v SSSR, NDR, v Polsku a jiných zemích, otázkám historické kartografie, kritice historických map ve vědeckých a uměnovědních publikacích aj. V poslední době začíná zveřejňovat i příspěvky historických geografů ze socialistických zemí, zejména SSSR a NDR, kteří podobný tiskový orgán nemají, a přispívá tak k integraci socialistické vědy. Sborník Historická geografie je v současnosti zřejmě nejstarším historickogeograficky specializovaným a soustavně vydávaným sborníkem na světě. Teprve později začal v USA vycházet časopis Historical Geography Newsletter a od roku 1975 ve Velké Británii čtvrtletník Journal of Historical Geography.

Celkově možno shrnout, že sborník Historická geografie se bezesporu stal kolektivním organizátorem a propagátorem rozvoje historické geografie v ČSSR i nástrojem jejího uplatnění v mezinárodní oblasti a soustředil kolem sebe široký okruh autorů a spolupracovníků, jak historických geografů, tak jiných specialistů.

Pozitivní rozvoj historické geografie v ČSAV se uplatňuje i v oblasti mezinárodní. Nejprve to bylo v souvislosti s přípravou a vydáním Atlasu československých dějin, kdy na řadě kongresů a sympózií byly o Atlase předneseny referáty. Teoreticky, metodicky a ideově politicky závažné příspěvky o Atlase československých dějin přednesli vedoucí vědecký redaktor a někteří členové redakčního i autorského kolektivu Atlasu na mezinárodní vědecké konferenci o významných československých atlasových dílech z 60. let, která se za reprezentativní účasti ze zahraničí konala v r. 1967 v Liblicích. Tyto referáty byly publikovány v prvním svazku sborníku Historická geografie v roce 1968. Kvalitativní posun nastal v polovině 70. let zapojením do mezinárodní vědecké

spolupráce na úseku historické geografie formou aktivní účasti na činnosti pracovní skupiny Mezinárodní geografické unie „Historické změny územní organizace“, která byla ustanovena v roce 1976 na 23. mezinárodním geografickém kongresu v Moskvě. Řádným členem skupiny je M. Macka z GÚ ČSAV, dopisujícími členy jsou L. Jeleček a O. Pokorný.

Jedním z konkrétních příspěvků ÚČSSD ČSAV a Komise pro historickou geografii k činnosti skupiny bylo vydání 19. svazku sborníku Historická geografie v angličtině při příležitosti 24. mezinárodního geografického kongresu v Tokiu roku 1980. Tento svazek byl obsahově zaměřen ke dvěma tématům sekce kongresu pro historickou geografii, které byl předložen. Přispělo do něj 23 autorů, jak z ČSSR, tak ze SSSR, NDR, Japonska, Indie a Kanady a sborník tak byl zřejmě první publikací tohoto druhu. Tento svazek byl příznivě přijat na jednání sekce, ale i vedením MGU.

Ve spolupráci se sovětskými historickými geografy připravujeme zvláštní sborník nebo spíše kolektivní monografii pro 25. mezinárodní geografický kongres v Paříži (1984), který se bude týkat teoreticko-metodologických a na příkladě Československa i konkrétních otázek výzkumu historických změn v krajině a územní organizaci zemědělských oblastí. Tento sborník by mj. měl prosazovat marxistickou metodologii při aplikaci historického přístupu v moderní geografii i v činnosti uvedené pracovní skupiny MGU. Dalším konkrétním příspěvkem k činnosti skupiny bylo sympóziu k problematice výzkumu historických změn územní organizace měst a jejich urbanizovaných zázemí, které v roce 1979 uspořádal Geografický ústav ČSAV a který z tohoto sympózia vydal cizojazyčný sborník referátů.

Po vydání Atlasu čs. dějin bylo tématické zaměření historicko-geografického výzkumu v tehdejší HÚ ČSAV zpočátku ovlivněno především orientací na podkladové studie pro zamýšlený Analytický atlas čs. dějin, jehož zpracování zůstává stále naším dlouhodobým cílem. Od začátku 70. let byly v tomto výzkumu stanoveny nové priority, a to zpracovávat podkladové studie pro plnění hlavního úkolu SPZV v ÚČSSD ČSAV, kterým byla příprava syntézy Přehled dějin Československa. Její první dva svazky, věnované období feudalismu, již byly vydány. Od roku 1980 je další výzkum zaměřen na zpracování historickogeografických aspektů nového úkolu SPZV, kterým je příprava syntézy hospodářských dějin Československa.

Vznikla tak řada analytických studií zveřejňovaných převážně ve sborníku Historická geografie a několik monografií. Tyto práce se týkají hlavně problematiky historické geografie průmyslu v Českých zemích v období kapitalismu a socialismu, zemědělství v období kapitalismu a vrcholného feudalismu a historické geografie sídel a dopravy v období feudalismu. Kromě toho byla věnována soustavná pozornost teoretickým a metodickým otázkám historické geografie jako vědního oboru (L. Jeleček, J. Vaniš, K. Bednář), otázkám historické kartografie, teorie historickokartografické informace a aplikace historiometrie v historické kartografii (J. Purš), tvorby historických map (J. V. Horák, L. Kopačka) a v neposlední řadě metodice výzkumu vývoje osídlení a pozemkové držby za feudalismu (Z. Boháč, E. Černý).

Na základě této orientace i vzhledem k personálním možnostem se historickogeografický výzkum v ÚČSSD ČSAV po vydání Atlasu čs. dějin zaměřil na stěžejní otázky výzkumu historického vývoje Českých zemí.

V období feudalismu to je stále problematika husitské revoluce. Proto se plní rozsáhlý a regionálně detailní výzkum konkrétního vývoje feudální pozemkové držby v předhusitských Čechách, jako jednoho ze základních sociálně ekonomických předpokladů husitské revoluce (Z. Boháč). Tento výzkum je založen na historickogeografickém a historicko-kartografickém zpracování a interpretaci velkého souboru historických pramenů.

Byl rozvinut výzkum vývoje osídlení předhusitských Čech (Z. Boháč), na němž, jakož i na výše uvedeném výzkumu, se podílejí i historici a archeologové (např. J. Zemlička, J. Klápště aj.). Velký význam zde mělo rozpracování metod povrchového výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich pluzin a jejich aplikace v oblasti Dražanské vrchoviny (E. Černý), i výsledky činnosti pracovní skupiny pro evidenci zaniklých středověkých osad vedené E. Černým, která působí při Komisi pro historickou geografii. Dále to je historickogeografický výzkum měst v Čechách v 15. a 16. století včetně přípravy pramenné základny tohoto výzkumu (J. Vaniš) a rekonstrukce dopravní sítě v období raného a vrcholného feudalismu (I. Vávra).

Hlavní pozornost byla ale věnována historické geografii Českých zemí v období kapitalismu (se zřetelem k předcházejícímu období zániku feudalismu) a od 2. poloviny 70. let i v období socialismu, a to zejména historické geografii průmyslu a zemědělství. Metodologickým východiskem je zde koncepce průmyslové revoluce a na ni navazující revoluce technickovědecké a vědeckotechnické, vytvořená J. Puršem. Vycházíme zde z toho, že průmyslová revoluce prostorově odpoutala společenskou výrobu od přírodních stanovišť energie a surovin a spolu s dílčími revolucemi, jako byly revoluce demografická, dopravní, zemědělská aj., v průběhu 19. století vytvořila základní rysy rozmístění průmyslu, obyvatelstva, dopravy a zformovala zemědělské výrobní oblasti. V tomto období vytvořená územní organizace či regionální struktura Českých zemí byla v následujícím vývoji již jen modifikována.

Z historické geografie průmyslu to byly práce J. Purše týkající se rozmístění, struktury a dynamiky průmyslu v Čechách v poslední čtvrtině 18. století, přírodních podmínek a energetické základny průmyslové revoluce, historické geografie průmyslu v Čechách na počátku 19. století, aj., dále Bednářova monografie o rozmístění průmyslu v Českých zemích na počátku 20. století aj. Byl analyzován vývoj sektorové, odvětvové a územní struktury průmyslu v Československu v období socialismu a přistupuje se k syntéze těchto výsledků (L. Kopačka). Další oblastí výzkumu byla historická geografie zemědělství v 2. polovině 19. století se zvláštním zřetelem na vývoj struktury půdního fondu Čech a regionální diferenciaci jeho využití (L. Jeleček). Monografie na toto téma je v tisku v NČSAV Academia. Zvýšenou pozornost začalo oddělení v poslední době věnovat i historické demografii a historické geografii obyvatelstva Českých zemí v 19. a 20. století (L. Fialová). Ústav čs. a světových dějin je také garantem činnosti Komise pro historickou demografii při VK historie ČSAV, která mj. připravila 7 svazků interního sborníku „Historická demografie“.

Ústav čs. a světových dějin ČSAV aktivně přistoupil k realizaci úkolu uloženého naší komunistickou stranou základnímu výzkumu v oblasti společenských věd ČSAV prohloubit výzkum výstavby socialismu v Československu. Na úseku historické geografie to byla např. příprava

a vydání 13. svazku sborníku Historická geografie, který obsahuje studie k problematice historické geografie Československa v období socialismu. Na základě výzvy MěV KSČ v Praze k XV. sjezdu KSČ „Spojením vědy s výrobou za splnění úkolů 6. pětiletky“ byly ve spolupráci se specialisty z různých pracovišť v Praze připraveny 14. a 15. svazek Historické geografie, které řeší historickogeografické aspekty vývoje pražské aglomerace od nejstarších dob do současnosti a jsou využívány v praxi orgány a organizacemi Národního výboru hl. m. Prahy. Uvedené svazky byly připraveny na počest 30. výročí osvobození Československa Sovětskou armádou. Na počest 60. výročí VŘSR byl vydán 16. svazek, informující o teoretických a metodických přístupech sovětské historické kartografie při kartografickém zpracování dějin KSSS, vývoje SSSR od VŘSR a života a díla V. I. Lenina.

Stručně a jen rámcově naznačené výsledky vědeckovýzkumné činnosti oddělení pro hospodářské dějiny a historickou geografii na úseku historické geografie, které dokládá i obsah všech dvaceti svazků sborníku Historická geografie, nás přesvědčují, že již byly vytvořeny vědeckovýzkumné i kádrové předpoklady pro syntézu těchto výsledků. Proto se nyní přistoupilo k přípravě projektu syntézy historické geografie Českých zemí, při jejímž zpracování počítáme s podílem některých členů Komise pro historickou geografii, resp. spolupracovníků oddělení. Ta by měla podat historickogeografický výklad vývoje všech hlavních složek socioekonomické i fyzickogeografické sféry v tomto regionu od 9. do 20. století a osvětlit tak historické kořeny současné geografie Českých zemí. Jako historická regionální geografie tato syntéza zaplní citelnou mezeru v naší literatuře a mohla by splnit pozitivní úlohu i při výuce nejen historické geografie, ale také i geografie a historie na přírodovědeckých a filozofických fakultách.

Historická geografie se v ČSAV a v Československu rozvíjí i na jiných vědeckých ústavech a univerzitách (více srv. D. Trávníček 1983). Na univerzitách to jsou především historické katedry filozofických fakult, kde někteří pracovníci rozvíjejí geografický přístup či směr v historickém výzkumu, nebo katedry ekonomické a regionální geografie přírodovědeckých fakult, kde zase můžeme hovořit o historickém přístupu v geografii. Historická geografie se v Československu rozvíjí především v rámci historických věd. Je to dáno zejména určitou tradicí, a to i institucionální. Je třeba si však uvědomit, že rozhodující jsou dosažené výsledky, nikoliv to, na kterém pracovišti nebo ve které vědní oblasti se daná disciplína rozvíjí. Historičtí geografové jsou v ČSSR původním vzděláním většinou buď historici nebo geografové. Nutně musejí zvládnout výzkumné metody druhého oboru. Původem geografové si musí také osvojit znalost historického vývoje naší společnosti a jeho zákonitostí i historické metody výzkumu. Pro práci historického geografa jsou nejlépe připraveni posluchači studijního oboru geografie-historie, který se však jako mezifakultní kombinace otvírá jen čas od času. Tento problém by se měl řešit. Je zde ale pozitivní skutečností, že někteří historičtí geografové s geografickým vzděláním získaným na přírodovědecké fakultě získali vědeckou hodnost kandidáta historických věd, nebo se k tomu připravují. Pro výuku historické geografie by bylo třeba zpracovat i moderně pojatou vysokoškolskou učebnici historické geografie, zaměřenou především teoreticko-metodologicky a metodicky.

Specialisté z geografických pracovišť se pouze na historickou geo-

grafii zaměřují jen výjimečně, spíše aplikují historický přístup v geografii. Příkladem toho je poslední syntéza ekonomické geografie Československa, v níž V. Häufler zkoumá dnešní geografii Československa jako výsledek historického vývoje všech složek krajinné sféry, a řada dalších prací československých geografů a demografů, zaměřených převážně na vývoj obyvatelstva a sídel (V. Häufler, Z. Pavlík, V. Srb aj.), ale i zemědělství a půdního fondu (I. Bičík), kteří vesměs působí na přírodovědecké fakultě UK v Praze. Zde je třeba vyzvednout přínos K. Kuchaře a po něm L. Muchy k dějinám naší i světové kartografie i práci V. Häuflera o dějinách geografie na Univerzitě Karlově.

Z pracovníků Geografického ústavu ČSAV v Brně přispěli k rozvoji historické geografie zejména O. Pokorný např. svými pracemi o rozmístění větrných mlýnů v Čechách (v dnešní energetické situaci je společenská přínosnost takového výzkumu patrná), dále o aplikaci historickogeografických metod ve výzkumu životního prostředí, v tom i půdního fondu a o využití kartografických pramenů z 19. století. J. Hůrský pak rozpracováváním metodiky výzkumu vývoje dopravní sítě a její historickogeografickou a kartografickou rekonstrukcí v Českých zemích od začátku 19. století. Historickým přístupem se také vyznačují např. práce J. Mareše (geografie průmyslu), A. Götze (zemědělství), M. Macky (sídlá) aj.

Nezbytným předpokladem pro rozvoj historickogeografického výzkumu jsou historické prameny všeho druhu. Ústav čs. a světových dějin ČSAV vydává v NČSAV Academia několik edic historických pramenů k dějinám středověku i novověku, které jsou bohatým zdrojem také historickogeografických informací. Pro rozvoj historické geografie sídel, obyvatelstva a správy od poloviny 19. století do současnosti bylo velkým přínosem vydání Retrospektivního lexikonu obcí Československa Federálním statistickým úřadem.

Na filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci v duchu odkazu prof. L. Horáka rozvíjejí jeho žáci historicko-topografický, resp. historicko-vlastivědný aspekt historické geografie zpracováváním historického místopisu (bylo vydáno již 8 svazků) a vlastivědy Moravy a její toponomastiky (J. Bartoš, J. Schulz, M. Trapl aj.). Na přírodovědecké fakultě Univerzity J. E. Purkyně v Brně D. Trávníček navazuje na dílo prof. B. Horáka a soustřeďuje se na dějiny zeměpisu. Nutno zde uvést práci F. Vitáska o vývoji moravské geografie.

Ve Slovenské socialistické republice se jak na geografických tak historických pracovištích zaměřili především na zpracovávání historickogeografických monografií malých oblastí, tedy na historickou regionální geografii, a na vydání vlastivědného slovníku obcí Slovenska. Bez historického přístupu se neobešly práce z geografie obyvatelstva (J. Hanzlík, J. Svetoň). Vznikly zde práce zejména z historické regionální geografie (např. J. Martinka, J. Žudel, F. Žigrai), dějin slovenské kartografie (L. V. Prikryl). Historické mapy obsahuje i Atlas SSR, zejména v oddíle vývoj osídlení a správní organizace. Univerzita Komenského vydala zatím jediná naše skripta historické geografie, pojednávající i o její teorii a metodách, a to pro přírodovědecké fakulty (autoři J. Šlosiarik, O. Pokorný). Skripta FF UK v Praze z roku 1982 k historické geografii světa můžeme považovat nanejvýš za pokus o historickou politickou geografii.

Je třeba ocenit i přínos pracovníků n. p. Kartografie k rozvoji metodiky tvorby historických map v souvislosti s vydáváním školních a kapesních atlasů a nástěnných map k československým i světovým dějinám.

Tolik tedy k přehledu vývoje historické geografie v ČSAV i v celém Československu. Podrobnější informace o tomto vývoji zejména v 50. a 60. letech, i o diskusích, úkolech a předmětu výzkumu historické geografie, obsahuje literatura uvedená v seznamu připojeném k tomuto příspěvku.

Jak z výše uvedeného přehledu, tak i ze seznamu literatury vyplývá, že otázky předmětu, metodologie, metod, technik, postavení a dějin historické geografie u nás byly a jsou stále diskutovány a že v historické geografii lze vysledovat především historický a geografický směr.

Dosažené konkrétní výsledky historickogeografického výzkumu, které do jisté míry na uvedené otázky odpovídají, opravňují k závěru, že se rozvíjí zejména historická ekonomicko-regionální geografie; podává obraz momentálního stavu jednotlivých složek socioekonomické sféry daného regionu nebo jejich vývoje v určitém období minulosti. K tomu využívá především historické, geografické a historickokartografické metody. Je tedy geografii minulosti, která v souladu s V. K. Jacunským ukazuje, jak se historicky utvářela současná geografie zkoumaného regionu.

Historická geografie se neobejde bez úzké spolupráce s hospodářskými a sociálními dějinami, která umožní plně pochopit a osvětlit prostorový aspekt vývoje společenských výrobních sil v čase. V tomto smyslu je předmětem historické geografie vývoj územní organizace socioekonomické sféry nebo územní organizace ekonomických aktivit a tyto pojmy jsou pak historickými, resp. historickogeografickými kategoriemi.

V současné geografii se jako metoda začíná výrazněji prosazovat historický přístup, což především znamená orientaci na výzkum hlavních historických změn územní organizace ekonomických aktivit až do současnosti. Spolupráci s představiteli tohoto geografického směru v historické geografii cílevědomě rozvíjíme, protože může metodologicky i metodicky přispět k řešení jedné ze stěžejních otázek historickogeografického výzkumu. Tou je problém teorie historickogeografického regionu jako dynamického přírodně společenského systému historicky se měnícího s vývojem společenských výrobních sil a výrobních vztahů.

Závěrem bych chtěl konstatovat, že vědecko-výzkumné i vědecko-organizační výsledky historické geografie v ČSAV, kterých bylo od jejího založení dosaženo, jsou nemalé a že pozitivně přispěly k plnění úkolů státního plánu základního výzkumu v oblasti geografických a historických věd. Vědecko-výzkumné úkoly, uložené nyní oddělení pro hospodářské dějiny a historickou geografii ÚČSSD ČSAV v oblasti historické geografie, vytvářejí nadějnou perspektivu jejího dalšího rozvoje.

Literatura

- ANNĚNKOV V. V. (1982): New Horizons of Historical Geography. *Historická geografie* 20:261—296. ÚČSSD ČSAV, Praha.
- BOHÁČ Z. (1974): Rozvoj historické kartografie v Československu po druhé světové válce. *Problemy nauk pomocniczych historii* 3:159—171. Katowice.

- BOHÁČ Z. (1980): Topical Groups of Papers Published in „Historická geografie — Historical Geography“ in the Years 1968—1979. (Vol. 1—18). *Historická geografie* 19:103—134. ÚČSSD ČSAV, Praha.
- BOHÁČ Z. (1983): Komise pro historickou geografii. In: *Geografický výzkum v ČSAV 1952—1982. Vědecké sympóziium — sborník referátů*, str. 117—121. GgÚ ČSAV, Liblice.
- BOGAČ Z., GORAK J. V. (1972): Atlas čechoslovackoj istorii. Referat dlja Meždunarodnoj vystavki i soveščanija po istoričeskim kartam Budapešt 11—23 oktjabrja 1972 g. 40 str. (Rozmnoženo).
- ČERNÝ E. (1980): Historico-Geographical Research into Deserted Medieval Villages and their Field Patterns. *Historická geografie* 19:173—193. ÚČSSD ČSAV, Praha.
- Historická geografie 1. Praha, Komise pro historickou geografii 1968, 155 str. (Referáty o Atlase čs. dějin z konference v Liblicích 1967).
- HORÁK B. (1960): Czech Literary Works of Historical Geography. *Sborník ČSZ* 65: 280—290. Academia, Praha.
- HORÁK B., ŠTADLEROVÁ M. (1954): Referát o historickém zeměpisu. *Sborník ČSZ* 59:1—8, příl. č. 2. Academia, Praha.
- HORÁK J. V. (1980): Czechoslovak School Historical Cartography after 1970. *Historická geografie* 19:135—146. ÚČSSD ČSAV, Praha.
- JELEČEK L. (1980): Current Trends in the Development of Historical Geography in Czechoslovakia. *Historická geografie* 19:59—102. ÚČSSD ČSAV, Praha.
- JELEČEK L. (1976): Istoričeskaja geografija v Čechoslovakii posle izdanija Atlasa čechoslovackoj istorii. XXIII Meždunarodnyj geografičeskij kongres Moskva 1976 g. Sekcija IX — istoričeskaja geografija, 15 str. ÚČSSD ČSAV, Praha (Rozmnoženo).
- JELEČEK L. (1979): Rozvoj mezinárodní spolupráce v oblasti historické geografie. *Historická geografie* 18:400—418. ÚČSSD ČSAV, Praha.
- KAŠPAR J. (1966): O předmětu a úkolech historické geografie. In: *Z českých dějin*, str. 317—330. FF UK, Praha.
- MARTINKA J. (1963): Historická geografija. In: *Teoretické problémy geografie*. AGG UC, *Geographica* Nr. 3, str. 195—203. Bratislava.
- POKORNÝ O. (1964): The International Cooperation in the Field of Historical-Geographical Research. *Sb ČSZ. Supplement for the XXth International Geographical Congress London 1964*, str. 195—199.
- PURŠ J. (1968): Atlas československých dějin. *Historická geografie* 1:6—14. HÚ ČSAV, Praha.
- PURŠ J. (1964): Historical Atlas of Czechoslovakia. 20th International Geographical Congress, Abstract of Papers, Supplement. str. 25—26. London.
- PURŠ J. (1964): Historical Atlas of Czechoslovakia. *Sb ČSZ. Supplement for the XXth International Geographical Congress London 1964*, str. 201—207.
- PURŠ J. (1973): Průmyslová revoluce. Vývoj pojmu a koncepce. 733 str., Academia, Praha.
- ROUBÍK F. (1960): Géographie historique, topographie, cartographie. In: 25 ans d'histoire géographique tchécoslovaque 1936—1960, str. 95—105. Praha.
- ROUBÍK F. (1960): Istoričeskaja geografija v Čechoslovakii posle 1945 g. *Voprosy geografii* 50:35—54. Moskva.
- ROUBÍK F. (1956): K úkolům historické geografie. *Časopis společnosti přátel starožitností* 64:130—138.
- TANIOKA T., ANNĚNKOV V. V. (1979): Comments on the Programme of the New IGU Working Group. *IGU Bulletin* 30:1—2:130—134.
- TRÁVNÍČEK D. (1975): Přehled české historické geografie od založení České společnosti zeměvědné do vzniku geografických pracovišť ČSAV (1952). *Sborník ČSZ* 80:279—301.
- TRÁVNÍČEK D. (1983): K vývoji české historické geografie po druhé světové válce. In: *Geografický výzkum v ČSAV 1952—1982. Vědecké sympóziium — sborník referátů*, str. 122—126. GgÚ ČSAV, Liblice.
- VANIŠ J. (1969): Historická geografie jako vědní obor. *Historická geografie* 2:3—21. HÚ ČSAV, Praha.
- Výběrová bibliografie historické geografie Čech za léta 1961—1970. *Sest. Z. Boháč, J. V. Horák, L. Jeleček, J. Vaniš. Historická geografie* 7, 1971, 396 str. ÚČSSD ČSAV, Praha.

Summary

HISTORICAL GEOGRAPHY IN THE CZECHOSLOVAK ACADEMY OF SCIENCES AND IN CZECHOSLOVAKIA 1952—1982

The development of historical geography not only within the Czechoslovak Academy of Sciences since it was founded, but also in the whole of the CSSR has an institutional and organizational base in the Department of Economic History and Historical Geography of the Institute of Czechoslovak and World History of the Czechoslovak Academy of Sciences (CSAS) and in the Historical Geography Commission, which has been active under the auspices of this Department since 1967 and in which also historical geographers from the Institute of Geography of the CSAS and from the departments of geography and history of faculties of sciences and philosophy are represented. The catalyst of the development of historical geography and historical cartography was the preparation and publication (1965) of the unique work, the Atlas of Czechoslovak History. Since 1968, the collective organizer of historico-geographic research has been the non-periodical collected papers „Historická geografie — Historical Geography“ which has already been published in twenty volumes in the institute mentioned. The 19th volume was presented to the 24th International Geographical Congress in Tokyo in 1980 as the actual result of the part of Czechoslovakian historical geography in the activity of the IGU Working Group „Historical Changes in Spatial Organization“. The topical orientation of the historico-geographic research in CSSR concentrated on problems of the development of colonization, feudal land tenancy and roads in the period of feudalism, particularly prior to the Hussite Revolution. The research concentrated mainly on the historical geography of industry and agriculture in the Czech Lands in the 19th and 20th centuries and on the research into the influence of the Industrial Revolution on the changes in spatial organization of industrial and agricultural systems. Consistent attention was devoted to the advancement of historical cartography, in particular to the construction of maps with historical content. The favourable development in recent years has created conditions for preparing a synthesis of the historical geography of the Czech Lands